

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО
Факультет педагогіки та психології
КАФЕДРА ІСТОРІЇ

ЗАТВЕРДЖУЮ
Проректор із науково-педагогічної
роботи _____ О.А. Кузнецова
28 « » серпня _____ 2020 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

КОЧОВИКИ СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ЄВРОПИ:ХОЗАРСЬКІ СТАРОЖИТНОСТІ

Ступінь магістра

Спеціальність 032 Історія та археологія

Освітня програма Історія та археологія

2020 – 2021 навчальний рік

Розробник: кандидат історичних наук, старший викладач Кузовков В.В.

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри історії

Протокол № 1 від «26» вересня 2020 р.

Завідувач кафедри (Рижева Н.О.)

«26» вересня 2020 р.

Анотація

Курс «Кочовики середньовічної Європи: хозарські старожитності» є невід'ємною складовою підготовки магістра історичних спеціальностей. Курс викладається на факультеті психології та педагогіки Миколаївського Національного університету імені В.А. Сухомлинського на спеціальності 032 Історія та археологія у межах освітньої програми «Археологія». Курс «Кочовики середньовічної Європи: хозарські старожитності» складається з 5-х кредитів (150 годин) ECTS, предметом вивчення якого є історія і старожитності кочовиків середньовічної Європи.

Під час викладання курсу студенти знайомляться з такими науковими проблемами, як періодизація історії середньовічних номадів Європи, джерела та історіографія середньовічних номадів європейського степу, історія середньовічних кочовиків доби Великого переселення народів, історія середньовічних номадів у хозарську добу, історія і старожитності печенігів, огузків та половців (кіпчаків) у X – XIII ст.

Ключові слова: історія, середньовічні номади Європи, письмові та археологічні джерела, археологічні артефакти, гуни, хозарська доба, салтово-маяцька культура, печеніги, половці.

Annotation

The course "Nomads of Medieval Europe: Khazar Antiquities" is an integral part of the master's degree in history. The course is taught at the Faculty of Psychology and Pedagogy of Mykolayiv National University named after VA Sukhomlinsky in the specialty 032 History and Archeology within the educational program "Archeology". The course "Nomads of Medieval Europe: Khazar Antiquities" consists of 5 ECTS credits (150 hours), the subject of which is the history and antiquities of nomads of medieval Europe.

During the course students get acquainted with such scientific problems as periodization of the history of medieval nomads of Europe, sources and historiography of medieval nomads of the European steppe, history of medieval nomads of the Great Migration, history of medieval nomads in Khazar times, history and antiquities. (Kipchaks) in the X - XIII centuries.

Key words: history, medieval nomads of Europe, written and archeological sources, archeological artifacts, Huns, Khazar period, Saltovo-Mayak culture, Pechenegs, Polovtsians.

1. Опис навчальної дисципліни

Денна форма навчання

Найменування показників	Галузь знань, освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни	
		<i>денна форма навчання</i>	
Кількість кредитів – 5	Галузь знань 03 Гуманітарні науки	Нормативна	
Індивідуальне науково-дослідне завдання – проєкт,	Спеціальність: 032 Історія та археологія Освітня програма Історія та археологія	Семестр	
Загальна кількість годин – 150		1-й	
Тижневих годин для денної форми навчання: 2 год.; аудиторних – 32; самостійної роботи студента – 58.	Ступінь: магістра	Лекції	
		24 год.	
http://moodle.mdu.edu.ua/my/	Ступінь: магістра	Практичні, семінарські	
		26 год.	
		Лабораторні	
		-	-
		Самостійна робота	
		100 год.	
		Вид контролю: залік	

Мова навчання – українська

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної та індивідуальної роботи становить: для денної форми навчання – 50 год. – аудиторні заняття, 100 год. – самостійна робота (33%/67%).

Заочна форма навчання

Найменування показників	Галузь знань, освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни	
		<i>заочна форма навчання</i>	
Кількість кредитів – 5	Галузь знань 03 Гуманітарні науки	Нормативна	
Індивідуальне науково-дослідне завдання – проєкт,	Спеціальність: 032 Історія та археологія Освітня програма Історія та археологія	Семестр	
Загальна кількість годин – 150		3-й	
Тижневих годин для заочної форми навчання: 2 год.; аудиторних – 2; самостійної роботи студента – 20.	Ступінь: магістра	Лекції	
		6 год.	
http://moodle.mdu.edu.ua/my/	Ступінь: магістра	Практичні, семінарські	
		10 год.	
		Лабораторні	
		-	-
		Самостійна робота	
		86 год.	
		Вид контролю: залік	

Мова навчання – українська

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної та індивідуальної роботи становить: для денної форми навчання – 16 год. – аудиторні заняття, 134 год. – самостійна робота (10%/9%).

2. Мета, завдання навчальної дисципліни та очікувані результати

Мета курсу: розгляд основні концепції історії середньовічних номадів; ознайомлення магістрантів з особливостями та історичним значенням старожитностей кочовиків степів Європи.

Завдання курсу:

- ознайомлення магістрантів з джерельною базою і історіографією проблеми;
- розгляд політичної історії середньовічних номадів Європи;
- аналіз суспільно-економічного і релігійного життя населення європейського степу в добу середньовіччя;
- розгляд середньовічних старожитностей кочовиків на теренах сучасної України.

Передумови для вивчення дисципліни:

Навчальна дисципліна складається з 3-х кредитів. Вивчення дисциплін «Історія стародавнього Сходу та античності», «Філософія», «Культурологія», «Пізня римська імперія», «Релігієзнавство», «Історія середніх віків».

Програмні результати навчання:

Здатність запам'ятовувати або відтворювати:

Здатність запам'ятовувати або відтворювати:

1. глибокі знання в межах спеціалізації з позначенням новацій останнього часу;
2. специфіку розвитку історичного пізнання в конкретні історіографічні періоди, в тому числі й на сучасному етапі;
3. професійні норми в галузі історії та археології;
4. основні етапи наукового пошуку в галузі історії та археології та завдання кожного з них;
5. теорію й практики критичного осмислення уявлень про минуле у суспільстві, правила побудови наукових гіпотез.

Здатність розуміти та інтерпретувати:

6. основні теоретичні та методологічні проблеми сучасної археологічної науки;
7. шляхи формування репрезентативної джерельної бази при розробці певної наукової проблематики;

8. зв'язок та різницю між історичними фактами у джерелі та історіографічними фактами у науковій літературі;
9. вибір методології та методів при здійсненні власного дослідження;
10. вузлові наукові проблеми, зв'язок між гіпотезою та методом, логічні наслідки певного припущення, зіставлення його з відомими теоретичними побудовами.

Здатність використовувати вивчений матеріал в нових ситуаціях:

11. пояснювати взаємозв'язки між процесами у минулому та на сучасному етапі, оцінювати альтернативні варіанти інтерпретації основних тенденцій та особливостей історичного розвитку людства у певні історичні періоди;
12. аналізувати взаємозв'язки між позицією професійного історика та пануючими у суспільстві поглядами на минуле;
13. демонструвати навички професійного спілкування з використанням іноземної мови;
14. виявляти ініціативу, яка спрямована на збереження та управління культурною спадщиною;
15. брати участь у здійсненні реальних дослідницьких проєктів;

Здатність розбивати інформацію на відповідні компоненти і розуміти їх взаємозв'язок:

16. аналізувати явища та процеси світової історії з урахуванням сучасних теорій суспільного розвитку;
17. визначати інформаційний потенціал конкретних археологічних джерел при вирішенні певної наукової проблеми;
18. здійснювати експертизу пам'яток матеріальної та духовної культури, в тому числі з метою їх подальшого використання в сфері туризму та рекреації.

Здатність поєднувати частини разом, щоби одержати ціле з новою системною властивістю:

19. визначати соціальні функції історика в нових умовах;
20. встановлювати ефективну комунікацію з представниками інших гуманітарних та природничих наук;
21. обґрунтувати наукову новизну власного дослідження з урахуванням сучасних наукових досягнень;

22. розширювати джерельну базу за рахунок введення до наукового обігу архівних джерел, опрацювання фондів музеїв, участі у наукових експедиціях, шляхом створення нових джерел (усна історія та ін.).

Здатність оцінювати важливість матеріалу для конкретної цілі:

23. критично оцінювати ступінь розробленості дослідницької проблеми та отриманих результатів фахівцями;

24. визначати вплив на хід та результати дослідження традицій певних наукових шкіл;

25. узагальнювати результати власного дослідження;

26. аргументувати зв'язок теми обраного наукового проекту з пріоритетними напрямками розвитку світової науки;
рекомендувати шляхи продовження власного дослідження

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студент оволодіває такими **компетентностями**:

I. Загальні:

ЗК-1. Здатність до цілеспрямованого накопичування знання, самостійного пошуку та опрацювання інформації;

ЗК-2. Вміння організовувати творчі колективи з метою розв'язання комплексних міжпредметних проблем;

ЗК-3. Здатність застосовувати набуті знання та навички у практичних ситуаціях, виявляючи ініціативу та підприємливість;

ЗК-4. Здатність до адаптації та дії в новій ситуації;

ЗК-5. Здатність взаємодіяти з представниками інших професійних груп гуманітарної сфери.

II. Фахові:

ФК-1. Здатність виявляти та опрацьовувати історичні джерела різних видів, аналізувати наукові тексти та узагальнювати цю інформацію;

ФК-2. Здатність здійснювати історичні дослідження з визначеної тематики, в тому числі використовуючи методологічний інструментарій інших гуманітарних наук, застосовуючи інформаційно-комунікативні технології та інформаційні бази даних;

ФК-3. Вміння створювати тексти однією з іноземних мов з використанням термінів, які прийняті в фаховому середовищі;

ФК-4. Здатність брати участь у дискусії з певної наукової проблеми, у різних формах наукової комунікації;

ФК-5. Здатність відрізнити специфіку у підходах до вирішення проблем в галузі історії та археології представників різних наукових напрямів та шкіл, критично осмислювати новітні досягнення історичної науки;

ФК-6. Вміння застосовувати принципи та методи педагогіки і психології у навчально-виховному процесі в середніх, професійно-технічних закладах та в системі післядипломної освіти.

ФК-7. Здатність застосовувати поглиблені знання з обраної спеціалізації при розробці (у відповідності до певних вимог) наукових проектів прикладної спрямованості, а також при вирішенні певних практичних проблем.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни.

Тема 1. Вступ в історію і археологію середньовічних кочовиків.

Тема 2. Джерела та історіографія кочовиків середньовічної Європи

Тема 3. Гунська доба (IV – поч. VI ст.)

Тема 4. Булгари і савіри в степах Європи

Тема 5. Авари та Аварський каганат

Тема 6. Рання історія хозар (V- початок VII ст.). Формування Хозарського каганату

Тема 7. Перещепинсько-вознесенський етап кочівницьких старожитностей у Європі (кінець VI – перша половина VIII ст.)

Тема 8. Арабсько-хозарські війни. Релігійне життя населення каганату. Прийняття юдаїзму

Тема 9. Хазарський каганат у 9 – 10 ст.

Тема 10. Салтово-маяцька культура (друга половина VIII – початок X ст.)

Тема 11. Місце Хозарського каганату у міжнародних відносинах у IX- X ст. Падіння Хозарського каганату. Історична доля хозар та значення їх державності.

Тема 12. Угри, печеніги і огузи (X – перша половина XI ст.)

Тема 13. Кипчаки і половці. Чорні клобуки (XII – початок XIII ст.)

Програма навчальної дисципліни

Кредит 1. Вступ до історії та археології середньовічних номадів

Тема 1. Вступ в історію і археологію середньовічних кочовиків.

Актуальність досліджень середньовічних кочовиків. Мета та завдання курсу. Географічні та хронологічні межі. Періодизація історії європейських кочовиків.

Тема 2. Джерела та історіографія кочовиків середньовічної Європи
Джерела та історіографія.

Кредит 2. Степи Європи на межі давнини та середньовіччя

Тема 3. Гунська доба (IV – поч. VI ст.).

Великий степ (географічна, господарча та етнічна характеристика регіону). Етнічна та політична карта Східної Європи на межі давнини та середньовіччя (Римська імперія, Сасанідський Іран, держави Закавказзя, готи («держава Германаріха»), та інші германці, сармати та алани, слов'яни (анти, венеди)). Гунська навала та початок Великого переселення народів. Гунська держава в Панонії.

Гунське вторгнення. Погребальні комплекси гунів. Речовий комплекс гунських поховань.

Тема 4. Булгари і савіри в степах Європи.

Степи Східної Європи між гунами та аварами. Котрігури. Утігури. Велика Булгарія (проблема розташування, характер цього державного утворення). Хан Кубрат. Візантійські автори, цар Йосип та «Вірменська географія» про розпад Великої Булгарії та підкорення булгар хозарами.

Савіри, барсіли і алани на Північному Кавказі у 6 ст.

Тема 5. Авари та Аварський каганат.

Теорії щодо походження авар. Причини міграції авар до Європи.

Формування Аварського каганату. Доба розквіту (друга половина 6 – перші десятиліття 7 ст.). Відносини Аварського каганату з Візантією, слов'янами, кочовиками українських степів.

Аварський каганат у середині 7 – наприкінці 8 ст. Боротьба с франками і Дунайською Болгарією. Знищення Аварського каганату.

Аварські старожитності.

Кредит 3. Хазари та Хазарський каганат наприкінці VI – VIII ст.).

Тема 6. Рання історія хозар (V- початок VII ст.). Формування Хозарського каганату.

Тюркський каганат.

Перші письмові згадки про хозар та їх анахроністичність. Питання про походження хозар (акацирська, сабірська, уйгурська, тюркська версії). Акацири. Сабири. Хозари у VI ст (звістки Захарії Рітора та Михайла Сирійця). Хозари у складі Тюркського каганату.

Передумови утворення Хозарського каганату. Участь хозар у війні Західнотюркського каганату проти Сасанідського Ірану у 620-х рр. Розпад Західнотюркського каганату. Дулу та нушибі. Підкорення західних тюрк імперією Тан. Відносини хозар з барсилами, аланами, бургасами. «Країна гунів» у Дагестані та її входження до складу Хозарського каганату. Відносини Хозарського каганату з Візантією. Крим між Хозарським каганатом та Візантійською імперією. Питання про хозарську владу в Криму. Хозарсько-візантійські відносини в часи Юстиніана II. Складання візантійсько-хозарського союзу.

Тема 7. Перещепинсько-вознесенський етап кочівницьких старожитностей у Європі (кінець VI – перша половина VIII ст.).

Степи Північного Причорномор'я у VI – на початку VII ст. Хозарська експансія. Перещепинський клад. Поминальні храми у Вознесенки та Глодосів. Північно-східні степові пам'ятки перещепинської епохи.

Хазари у Дагестані. Прикаспійські степи у VI – VII ст.

Тема 8. Арабсько-хозарські війни. Релігійне життя населення каганату. Прийняття юдаїзму. Експансія мусульман у Закавказзі та захват Дербенту. І арабсько-хозарський конфлікт. Арабський халіфат та хозари у II половині VII - на початку VIII ст.. II арабсько-хозарський конфлікт. Походи Марвана б. Мухаммада. Арабсько-хозарські зіткнення у II половині VIII ст.

Релігійні вірування населення Хозарського каганату. Тюркське язичництво. Передумови для прийняття монотеїстичної релігії. Юдаїзм на території каганату. Проблема прийняття юдаїзму у письмові джерела. Юдеїзація хозарської верхівки та її наслідки.

Кредит 4. Хазари та Хазарський каганат у IX – X ст. Салтово-маяцька культура

Тема 9. Хазарський каганат у 9 – 10 ст.

Державний устрій Хозарського каганату. Проблема двовладдя та її паралелі в інших державах раннього середньовіччя. Економічний розвиток Хозарського каганату. Роль каганату у міжнародній торгівлі. Кочове скотарство. Розвиток землеробства та ремесел. Суспільний устрій. Тархани. Білі та чорні хозари. Адміністративний устрій. Характер відносин центру та данників

Тема 10. Салтово-маяцька культура (друга половина VIII – початок X ст.)

Дослідження салтово-маяцької культури. Проблема хозарських археологічних пам'яток.

Регіональні варіанти салтово-маяцької культури. Лісостеповий варіант. Степовий варіант. Хозарські старожитності Передкавказзя і Поволжжя. Кримський варіант. Споріднені культури на р. Кама, пониззі Дунаю.

Тема 11. Місце Хозарського каганату у міжнародних відносинах у IX- X ст. Падіння Хозарського каганату. Історична доля хозар та значення їх державності.

Хозарський каганат – степова імперія. Характер відносин з іншими імперіями (Візантія, Арабський халіфат). Конфронтація з Візантією. Зростання мусульманського впливу у Хозарії. Послаблення зв'язків з васалами. Хозари та інші кочовики. Хозарія та Русь. Формування геополітичного трикутника: Хозарія – Візантія – Русь. Походи Святослава та їх історичне значення.

Хозари після падіння каганату. Відродження хозарської державності. Хозарське царство. Хозари у Криму та Таманському півострові. Значення хозарської державності. Хозари у світовій культурі та масовій свідомості.

Кредит 5. Старожитності європейських кочовиків X – XIII ст..

Тема 12. Угри, печеніги і гузи (X – перша половина XI ст.).

Угри. Печеніги і гузи: основні події історії етносів. Археологічні дослідження старожитностей печенігів й гузів. Печеніги й гузи у Заволзьких степах. Кочовики Півдня України.

Тема 13. Кипчаки і половці. Чорні клобуки (XII – початок XIII ст.).

Дослідження старожитностей. Кургани печенігів і торків у Пороссі. Поховання в Пороссі з східною орієнтацією. Таганча (руські воїни й Чорні клобуки). Кипчаки на Сході. Міграція на захід. Половці. Монгольська навала.

3. Структура навчальної дисципліни

Денна форма навчання

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин			
	усьо го	у тому числі		
		л	с	с.р.
1	2	3	4	5
Кредит 1. Вступ до історії та археології середньовічних номадів				
Тема 1. Вступ в історію і археологію середньовічних кочовиків.	15	2	2	11
Тема 2. Джерела та історіографія кочовиків середньовічної Європи	15	2	2	11
Разом:	30	4	4	22
Кредит 2. Степи Європи на межі давнини та середньовіччя				
Тема 3. Гунська доба (IV – поч. VI ст.).	10	2	2	6
Тема 4. Булгари і савіри в степах Європи.	10	2	2	6
Тема 5. Авари та Аварський каганат.	10		2	8
Разом:	30	4	6	20
Кредит 3. Хазари та Хазарський каганат наприкінці VI – VIII ст.).				
Тема 6. Рання історія хозар (V- початок VII ст.). Формування Хозарського каганату.	10	2	2	6
Тема 7. Перещепинсько-вознесенський етап кочівницьких старожитностей у Європі (кінець VI – перша половина VIII ст.).	10	2	2	6
Тема 8. Арабсько-хозарські війни. Релігійне життя населення каганату. Прийняття юдаїзму.	10	2	2	6
Разом:	30	6	6	18
Кредит 4. Хазари та Хазарський каганат у IX – X ст. Салтово-маяцька культура				
Тема 9. Хазарський каганат у 9 – 10 ст.	10	2	2	6
Тема 10. Салтово-маяцька культура (друга половина VIII – початок X ст.)	10	2	2	6
Тема 11. Місце Хозарського каганату у міжнародних відносинах у IX- X ст. Падіння Хозарського каганату. Історична доля хозар та значення їх державності.	10	2	2	6
Разом:	30	6	6	18
Кредит 5. Старожитності європейських кочовиків X – XIII ст..				
Тема 12. Угри, печеніги і гузи (X – перша половина XI ст.).	15	2	2	11
Тема 13. Кипчаки і половці. Чорні клобуки (XII – початок XIII ст.).	15	2	2	11
Разом:	30	4	4	22
Усього годин:	150	24	26	100

Заочна форма навчання

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин			
	усьо го	у тому числі		
1	2	л	с	с.р.
3	4	5		
Кредит 1. Вступ до історії та археології середньовічних номадів				
Тема 1. Вступ в історію і археологію середньовічних кочовиків.	15	2		13
Тема 2. Джерела та історіографія кочовиків середньовічної Європи	15		2	13
Разом:	30	2	2	26
Кредит 2. Степи Європи на межі давнини та середньовіччя				
Тема 3. Гунська доба (IV – поч. VI ст.).	10	2		8
Тема 4. Булгари і савіри в степах Європи.	10		2	8
Тема 5. Авари та Аварський каганат.	10			10
Разом:	30	2	2	26
Кредит 3. Хазари та Хазарський каганат наприкінці VI – VIII ст.).				
Тема 6. Рання історія хозар (V- початок VII ст.). Формування Хозарського каганату.	10	2		8
Тема 7. Перещепинсько-вознесенський етап кочівницьких старожитностей у Європі (кінець VI – перша половина VIII ст.).	10			10
Тема 8. Арабсько-хозарські війни. Релігійне життя населення каганату. Прийняття юдаїзму.	10		2	8
Разом:	30	2	2	26
Кредит 4. Хазари та Хазарський каганат у IX – X ст. Салтово-маяцька культура				
Тема 9. Хазарський каганат у 9 – 10 ст.	10			10
Тема 10. Салтово-маяцька культура (друга половина VIII – початок X ст.)	10		2	8
Тема 11. Місце Хозарського каганату у міжнародних відносинах у IX- X ст. Падіння Хозарського каганату. Історична доля хозар та значення їх державності.	10			10
Разом:	30		2	28
Кредит 5. Старожитності європейських кочовиків X – XIII ст..				
Тема 12. Угри, печеніги і гузи (X – перша половина XI ст.).	15		2	13
Тема 13. Кипчаки і половці. Чорні клобуки (XII – початок XIII ст.).	15			15
Разом:	30		2	28
Усього годин:	150	6	10	134

4. Теми лекційних занять

Денна форма навчання

№ п/п	Назва теми	Кількість год.
Кредит 1. Вступ до історії та археології середньовічних номадів		
1.	Тема 1. Вступ в історію і археологію середньовічних кочовиків.	2
2.	Тема 2. Джерела та історіографія кочовиків середньовічної Європи	2
Кредит 2. Степи Європи на межі давнини та середньовіччя		
3.	Тема 3. Гунська доба (IV – поч. VI ст.).	2
4.	Тема 4. Булгари і савіри в степах Європи.	2
Кредит 3. Хазари та Хазарський каганат наприкінці VI – VIII ст.).		
5	Тема 6. Рання історія хозар (V- початок VII ст.). Формування Хозарського каганату.	2
6	Тема 7. Перещепинсько-вознесенський етап кочівницьких старожитностей у Європі (кінець VI – перша половина VIII ст.).	2
7	Тема 8. Арабсько-хозарські війни. Релігійне життя населення каганату. Прийняття юдаїзму.	2
Кредит 4. Хазари та Хазарський каганат у IX – X ст. Салтово-маяцька культура.		
8.	Тема 9. Хазарський каганат у 9 – 10 ст.	2
9.	Тема 10. Салтово-маяцька культура (друга половина VIII – початок X ст.)	2
10.	Тема 11. Місце Хазарського каганату у міжнародних відносинах у IX- X ст. Падіння Хазарського каганату. Історична доля хазар та значення їх державності.	2
Кредит 5. Старожитності європейських кочовиків X – XIII ст..		
11.	Тема 12. Угри, печеніги і гузи (X – перша половина XI ст.).	2
12.	Тема 13. Кипчаки і половці. Чорні клобуки (XII – початок XIII ст.).	2
Всього:		24

Заочна форма навчання

№ п/п	Назва теми	Кількість год.
Кредит 1. Вступ до історії та археології середньовічних номадів		
1.	Тема 1. Вступ в історію і археологію середньовічних кочовиків.	2
Кредит 2. Степи Європи на межі давнини та середньовіччя		
2.	Тема 3. Гунська доба (IV – поч. VI ст.).	2

<i>Кредит 3. Хазари та Хазарський каганат наприкінці VI – VIII ст.).</i>		
3	Тема 6. Рання історія хозар (V- початок VII ст.). Формування Хозарського каганату.	2
<i>Кредит 4. Хазари та Хазарський каганат у IX – X ст. Салтово-маяцька культура.</i>		
<i>Кредит 5. Кредит 5. Старожитності європейських кочовиків X – XIII ст..</i>		
Всього:		6

**5. Теми практичних занять
Денна форма навчання**

№ п/п	Назва теми	Кількість год.
<i>Кредит 1. Вступ до історії та археології середньовічних номадів</i>		
1.	Тема 1. Вступ в історію і археологію середньовічних кочовиків.	2
2.	Тема 2. Джерела та історіографія кочовиків середньовічної Європи	2
<i>Кредит 2. Степи Європи на межі давнини та середньовіччя</i>		
3.	Тема 3. Гунська доба (IV – поч. VI ст.).	2
4.	Тема 4. Булгари і савіри в степах Європи.	2
5.	Тема 5. Авари та Аварський каганат.	2
<i>Кредит 3. Хазари та Хазарський каганат наприкінці VI – VIII ст.).</i>		
6.	Тема 6. Рання історія хозар (V- початок VII ст.). Формування Хозарського каганату.	2
7.	Тема 7. Перещепинсько-вознесенський етап кочівницьких старожитностей у Європі (кінець VI – перша половина VIII ст.).	2
8.	Тема 8. Арабсько-хозарські війни. Релігійне життя населення каганату. Прийняття юдаїзму.	2
<i>Кредит 4. Хазари та Хазарський каганат у IX – X ст. Салтово-маяцька культура.</i>		
9.	Тема 9. Хазарський каганат у 9 – 10 ст.	2
10.	Тема 10. Салтово-маяцька культура (друга половина VIII – початок X ст.)	2
11.	Тема 11. Місце Хазарського каганату у міжнародних відносинах у IX- X ст. Падіння Хазарського каганату. Історична доля хазар та значення їх державності.	2
<i>Кредит 5. Кредит 5. Старожитності європейських кочовиків X – XIII ст..</i>		
12.	Тема 12. Угри, печеніги і гузи (X – перша половина XI ст.).	2
13.	Тема 13. Кипчаки і половці. Чорні клобуки (XII – початок XIII ст.).	2
Всього:		26

Заочна форма навчання

№ п/п	Назва теми	Кількість год.
Кредит 1. Вступ до історії та археології середньовічних номадів		
2.	Тема 2. Джерела та історіографія кочовиків середньовічної Європи	2
Кредит 2. Стени Європи на межі давнини та середньовіччя		
4.	Тема 4. Булгари і савіри в степах Європи.	2
Кредит 3. Хазари та Хазарський каганат наприкінці VI – VIII ст.).		
8.	Тема 8. Арабсько-хазарські війни. Релігійне життя населення каганату. Прийняття юдаїзму.	2
Кредит 4. Хазари та Хазарський каганат у IX – X ст. Салтово-маяцька культура.		
10.	Тема 10. Салтово-маяцька культура (друга половина VIII – початок X ст.)	2
Кредит 5. Старожитності європейських кочовиків X – XIII ст..		
12.	Тема 12. Угри, печеніги і гузи (X – перша половина XI ст.).	2
Всього:		10

6. Самостійна робота
Денна форма навчання

№ п/п	Назва теми	Кількість год.
Кредит 1. Вступ до історії та археології середньовічних номадів		
1.	Тема 1. Вступ в історію і археологію середньовічних кочовиків.	11
2.	Тема 2. Джерела та історіографія кочовиків середньовічної Європи	11
Кредит 2. Стени Європи на межі давнини та середньовіччя		
3.	Тема 3. Гунська доба (IV – поч. VI ст.).	6
4.	Тема 4. Булгари і савіри в степах Європи.	6
5.	Тема 5. Авари та Аварський каганат.	8
Кредит 3. Хазари та Хазарський каганат наприкінці VI – VIII ст.).		
6.	Тема 6. Рання історія хозар (V- початок VII ст.). Формування Хозарського каганату.	6
7.	Тема 7. Перешепинсько-вознесенський етап кочівницьких старожитностей у Європі (кінець VI – перша половина VIII ст.).	6
8.	Тема 8. Арабсько-хазарські війни. Релігійне життя населення каганату. Прийняття юдаїзму.	6

<i>Кредит 4. Хазари та Хазарський каганат у IX – X ст. Салтово-маяцька культура.</i>		
9.	Тема 9. Хазарський каганат у 9 – 10 ст.	6
10.	Тема 10. Салтово-маяцька культура (друга половина VIII – початок X ст.)	6
11.	Тема 11. Місце Хазарського каганату у міжнародних відносинах у IX- X ст. Падіння Хазарського каганату. Історична доля хазар та значення їх державності.	6
<i>Кредит 5. Старожитності європейських кочовиків X – XIII ст..</i>		
12.	Тема 12. Угри, печеніги і гузи (X – перша половина XI ст.).	11
13.	Тема 13. Кипчаки і половці. Чорні клобуки (XII – початок XIII ст.).	11
Всього:		100

Заочна форма навчання

№ п/п	Назва теми	Кількість год.
<i>Кредит 1. Вступ до історії та археології середньовічних номадів</i>		
1.	Тема 1. Вступ в історію і археологію середньовічних кочовиків.	13
2.	Тема 2. Джерела та історіографія кочовиків середньовічної Європи	13
<i>Кредит 2. Степи Європи на межі давнини та середньовіччя</i>		
3.	Тема 3. Гунська доба (IV – поч. VI ст.).	8
4.	Тема 4. Булгари і савіри в степах Європи.	8
5.	Тема 5. Авари та Аварський каганат.	10
<i>Кредит 3. Хазари та Хазарський каганат наприкінці VI – VIII ст.).</i>		
6.	Тема 6. Рання історія хозар (V- початок VII ст.). Формування Хозарського каганату.	8
7.	Тема 7. Перещепинсько-вознесенський етап кочівницьких старожитностей у Європі (кінець VI – перша половина VIII ст.).	10
8.	Тема 8. Арабсько-хозарські війни. Релігійне життя населення каганату. Прийняття юдаїзму.	8
<i>Кредит 4. Хазари та Хазарський каганат у IX – X ст. Салтово-маяцька культура.</i>		
9.	Тема 9. Хазарський каганат у 9 – 10 ст.	10
10.	Тема 10. Салтово-маяцька культура (друга половина VIII – початок X ст.)	8
11.	Тема 11. Місце Хазарського каганату у міжнародних відносинах у IX- X ст. Падіння Хазарського каганату.	10

	Історична доля хазар та значення їх державності.	
<i>Кредит 5. Старожитності європейських кочовиків X – XIII ст..</i>		
12.	Тема 12. Угри, печеніги і гузи (X – перша половина XI ст.).	13
13.	Тема 13. Кипчаки і половці. Чорні клобуки (XII – початок XIII ст.).	15
Всього:		134

7.Індивідуальне навчально-дослідне завдання

Тема 1. Вступ в історію і археологію середньовічних кочовиків.

1. У чому полягає актуальність досліджень кочовиків середньовічного європейського степу?
2. Великий степ: загальна географічна характеристика регіону.
3. Хронологічні межі середньовіччя європейського Степу. Періодизація.
4. Європейський степ у давнину. Особливості культурно-історичного розвитку регіону.
5. Дайте характеристику одному з кочових народів доби давнини: кіммерійці, хунну, скіфи, сармати, алани?

Тема 2. Джерела та історіографія кочовиків середньовічної Європи

1. Загальна характеристика джерельної бази. Класифікація джерел з історії середньовічних номадів.
2. Охарактеризуйте один з ключових типів археологічних джерел з історії середньовічних кочовиків: поховання, озброєння, поселення, кераміки тощо?
3. Римські та візантійські писемні джерела: дайте характеристику **одному з джерел** з точки зору інформації, яку воно надає про кочовиків середньовічної Європи. Автори на вибір: Амміан Марцеллін, Прокопій Кесарійський, Феофан Сповідник, Константин Багрянорідний, Лев Діакон, Нікіта Хоніат.

4. Східні писемні джерела. Обрати для характеристики одне з джерел: Ібн Хордадбех, аль-Масуді, ібн Фадлан, Єврейсько-хазарське листування. Можливі й інші за вибором магістранта.
5. Західно- та центральноевропейські джерела. Обрати для характеристики одне з джерел: Іордан, Павел Діакон, Відукінд Корвейський, Діяння угрів. Можливі й інші за вибором магістранта.
6. Писемні джерела Київської Русі. На вибір: Повість минулих літ, Київський літопис, Галицько-Волинський літопис тощо.

Тема 3. Гунська доба (IV – поч. VI ст.)

1. Охарактеризуйте етнічну та політичну карту Східної Європи на межі давнини та середньовіччя (Римська імперія, Сасанідський Іран, держави Закавказзя, готи («держава Германаріха»), та інші германці, сармати та алани, слов'яни (анти, венеди)).
2. Охарактеризуйте історичне значення гунської навали та її вплив на початок Великого переселення народів.
3. Гунська держава в Панонії та її історичне значення.
4. Історичний портрет Аттіли.
5. Охарактеризуйте ключові риси поховальних комплексів гунів.
6. Охарактеризуйте речовий комплекс гунських поховань.

Тема 4. Булгари і савіри в степах Європи

1. Зробить нарис історії котрігурів (котрагів).
2. Зробить нарис історії Утігури.
3. Велика Булгарія (проблема розташування, характер цього державного утворення).
4. Історичний портрет хана Кубрата.
5. Візантійські автори, цар Йосип та «Вірменська географія» про розпад Великої Булгарії та підкорення булгар хозарами.
6. Історичний портрет хана Аспаруха.

7. Зробіть нарис історії племені саварів.
8. Зробіть нарис історії барсилів.
9. Зробіть нарис історії алани.

Тема 5. Авари та Аварський каганат

1. Теорії щодо походження авар. Причини міграції авар до Європи.
2. Формування Аварського каганату. Доба розквіту (друга половина 6 – перші десятиліття 7 ст.).
3. Відносини Аварського каганату з Візантією, слов'янами, кочовиками українських степів.
4. Аварський каганат у середині 7 – наприкінці 8 ст. Боротьба с франками і Дунайською Болгарією. Знищення Аварського каганату.
5. Аварські старожитності.

Тема 6. Рання історія хозар (V- початок VII ст.). Формування Хозарського Каганату

1. Джерела з історії хозар та Хозарського каганату.
2. Історіографія хозар.
3. Тюркський каганат. Виникнення Хозарського каганату.

Тема 7. Перещепинсько-вознесенський етап кочівницьких старожитностей у Європі (кінець VI – перша половина VIII ст.)

1. Перещепинський клад.
2. Поминальні храми у Вознесенки та Глодосів.
3. Північно-східні степові пам'ятки перещепинської епохи (Самарська Лука).

Тема 8. Арабсько-хозарські війни. Релігійне життя населення каганату. Прийняття юдаїзму

1. Охарактеризуйте причини арабсько-хозарських війн.
2. В чому полягає історичне значення арабсько-хозарського конфлікту.

3. Охарактеризуйте хід та наслідки I арабсько-хозарської війни.
4. Охарактеризуйте хід та наслідки II арабсько-хозарської війни.
5. В чому полягали причини переходу хозарської політичної еліти до монотеїзму?
6. Охарактеризуйте релігійну ситуацію в Хозарському каганаті напередодні прийняття юдаїзму.
7. Проаналізуйте процес прийняття юдаїзму хозарською політичною верхівкою.
8. В чому полягає історичне значення прийняття юдаїзму Хозарією.

Тема 9. Хазарський каганат у 9 – 10 ст.

1. Охарактеризуйте економічний розвиток Хазарського каганату в IX – X ст.
2. Охарактеризуйте соціальну структуру Хазарії у IX – X ст.
3. Охарактеризуйте положення Хазарського каганату на межі IX – X ст.

Тема 10. Салтово-маяцька культура (друга половина VIII – початок X ст.)

4. Визначте хронологічні межі існування салтово-маяцької культури.
5. Охарактеризуйте регіональні варіанти салтово-маяцької культури та проаналізуйте їх відмінності.
6. Яку історію мають дослідження пам'яток салтово-маяцької культури?
7. Охарактеризуйте поселення пам'яток салтово-маяцької культури.
8. В чому полягає проблема суто хозарських старожитностей в межах салтово-маяцької культури?
9. В чому полягає історичне значення салтово-маяцької культури.

Тема 11. Місце Хозарського каганату у міжнародних відносинах у IX- X ст.

Падіння Хозарського каганату. Історична доля хозар та значення їх державності.

1. Охарактеризуйте зв'язки Хазарії з мусульманським світом.

2. Порівняйте зміни, що відбулись у зовнішньополітичних пріоритетах хозарської політичної еліти у IX – X ст. порівняно з попереднім періодом.
3. Охарактеризуйте причини та сутність візантійсько-хазарського протистояння в IX – X ст.
4. Проаналізуйте відносини Хазарії з залежними політіями Східної Європи в IX – X ст.
5. Охарактеризуйте відносини Хазарії з Руссю у IX – X ст.
6. В чому полягають причини падіння Хазарського каганату.

Тема 12. Угри, печеніги і гузи (X – перша половина XI ст.)

1. Джерела з історії угрів, печенігів та огузів.
2. Угри (мадяри) у степах України. Міграція мадярів до Угорщини.
3. Печеніги: основні події історії етносів.
4. Огузи: основні події історії етносів.
5. Історія археологічні дослідження старожитностей печенігів й гузів.
6. Печеніги й огузи у Заволзьких степах.
7. Печеніги і огузи в степах України.
8. Дослідження старожитностей чорних клобуків.
9. Кургани печенігів і торків у Пороссі.
10. Поховання в Пороссі з східною орієнтацією.
11. Таганча (руські воїни й Чорні клобуки).

Тема 13. Кипчаки і половці. Чорні клобуки (XII – початок XIII ст.)

1. Джерела та історія дослідження половців.
2. Кипчаки на Сході. Міграція на захід.
3. Половці. Політична історія.
4. Половці. Матеріальна культура.
5. Половці і монгольська навала.

8.Форми роботи та критерії оцінювання

Рейтинговий контроль знань студентів здійснюється за 100-бальною шкалою:

Шкала оцінювання: національна та ECTS

A	ОЦІНК	СУМА БАЛІВ	ОЦІНКА ЗА НАЦІОНАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ	
	ЄКТС		екзамен	залік
	A	90-100	5 (відмінно)	5/відм./зараховано
	B	80-89	4 (добре)	4/добре/ зараховано
	C	65-79		
	D	55-64	3 (задовільно)	3/задов./ зараховано
	E	50-54		
	FX	35-49	2 (незадовільно)	Не зараховано

Форми поточного та підсумкового контролю. Комплексна діагностика знань, умінь і навичок студентів із дисципліни здійснюється на основі результатів проведення поточного й підсумкового контролю знань (КР). Поточне оцінювання (індивідуальне, групове і фронтальне опитування, самостійна робота, самоконтроль). Завданням поточного контролю є систематична перевірка розуміння та засвоєння програмового матеріалу, виконання практичних, лабораторних робіт, умінь самостійно опрацьовувати тексти, складання конспекту рекомендованої літератури, написання і захист реферату, здатності публічно чи письмово представляти певний матеріал.

Завданням підсумкового контролю (КР, залік) є перевірка глибини засвоєння студентом програмового матеріалу модуля.

Критерії оцінювання відповідей на практичних заняттях:

Враховується:

1. рівень осмислення навчального матеріалу;
2. рівень сформованості аналітичних умінь і концептуальних підходів;
3. повнота розкриття питання, логіка викладу, культура мовлення;
4. використання додаткової літератури;
5. порівняння, зв'язок із практикою, висновки.

Відмінно: - Студент виявляє особливі творчі здібності, вміє самостійно здобувати знання, без допомоги викладача знаходить та опрацьовує необхідну інформацію, вміє використовувати набуті знання і вміння для прийняття рішень у нестандартних ситуаціях, переконливо аргументує відповіді, самостійно розкриває власні обдарування і нахили. Викладений матеріал має доказовий, логічний і послідовний характер. Студент володіє способами концентрованого викладу матеріалу. Демонструє творче застосування знань при переформатуванні запитання. У відповіді майже не трапляються мовленнєві помилки.

Дуже добре: - Студент вільно володіє вивченим обсягом матеріалу, застосовує його на практиці, вільно розв'язує вправи і задачі у стандартних ситуаціях, самостійно виправляє допущені помилки, кількість яких незначна.

Добре: - Відповідь майже повна, має усвідомлений та достатньо розгорнутий характер. Понятійна основа базується на обраній класифікації.

Задовільно: Відповідь структурована, проте наявні окремі помилки у послідовності викладу. Недостатньо виваженою та аргументованою є доказова база. Студент вільно оперує знаннями, може застосовувати їх у новій навчальній ситуації. У відповіді трапляються окремі мовленнєві помилки.

Достатньо: - Відповідь неповна, фрагментарна. Знання мають недостатньо стійкий та послідовний характер. Вони застосовуються переважно для виконання завдань репродуктивного характеру. У відповідях відсутні посилання на фундаментальні дослідження з певної проблеми. Відповідь має формальний характер, відсутня чіткість, структурованість. Студент використовує лише окремі знання у новій навчальній ситуації. У відповіді наявні фактичні та мовленнєві помилки.

Незадовільно:- Студент неспроможний відтворити інформацію у певній послідовності. Оперує лише загальними фразами. Відтворює лише окремі фрагменти, називає лише розрізнені факти, дає відповідь у формі висловлювання (судження). Наявні грубі фактичні та мовленнєві помилки.

Види самостійної роботи:

Контроль самостійної роботи студентів здійснюється як під час аудиторних занять (на семінарах заняттях), так і у позааудиторний час, визначений викладачем. Контроль самостійної роботи передбачає:

- визначення ступеня засвоєння матеріалу;
- визначення якості виконання індивідуальних і творчих колективних завдань;
- відвідування консультацій викладача;
- своєчасне виконання і здача поточних завдань;
- оцінку знань, здобутих у результаті самостійної навчальної роботи.

Творче завдання (хронологічні та синхронізаційні таблиці) – **1-10 балів**

Глосарій (словники термінів) – **1-15 балів**

Контурні карти – **1-10 балів**

Індивідуальне завдання (розкриття проблемних питань у письмовому вигляді) – **1-10 балів**

Реферат (письмова наукова робота) – **1-15 балів**

Контрольна робота (розкриття основних питань у письмовому вигляді) – **1-15 балів**

Мультимедійна презентація- **1-15 балів.**

Критерії оцінювання самостійної роботи:

- повнота розкриття питання завдання с\р;
- цілісність, систематичність, логічна послідовність викладення матеріалу с\р;
- аналітичні міркування, уміння робити порівняння та формулювати висновки;
- акуратність оформлення самостійної роботи;

- підготовка матеріалу за допомогою (історичних карт, таблиць, схем тощо).

Примітка. Шкала оцінювання репрезентована в 10-ти та 5-ти бальній системах в залежності від максимальної суми балів за вид роботи в кожному кредиті.

15/10 балів - робота студентом виконана в повному обсязі, високий понятійний рівень; глибина, широта, повнота питання, що висвітлюється; осмисленість і усвідомленість затверджених положень теми, яка розкривається студентом; логічність та послідовність під час відповіді; доведення та аналіз теорій, концепцій, вчень, які вивчалися; самостійність мислення; впевненість в правоті своїх суджень; вміння виділяти головне; вміння встановлювати між предметні та внутрішньопредметні зв'язки; вміння робити висновки, показувати перспективу розвитку ідеї або проблеми; стилістично грамотна мова, робота виконана майже на 90-100% від загального обсягу

10/5 балів – робота студентом виконана в повному обсязі, високий понятійний рівень; глибина, широта, повнота питання, що висвітлюється; осмисленість і усвідомленість затверджених положень теми, яка розкривається студентом; логічність та послідовність під час відповіді; доведення та аналіз теорій, концепцій, вчень, які вивчалися; самостійність мислення; впевненість в правоті своїх суджень; вміння виділяти головне; вміння встановлювати між предметні та внутрішньопредметні зв'язки; вміння робити висновки, показувати перспективу розвитку ідеї або проблеми; стилістично грамотна мова, допускаються незначні помилки, робота виконана майже на 80-89% від загального обсягу.

5/3 балів - робота студентом виконана не в повному обсязі, але доведено та проаналізовано теорії, концепції, вчення, які вивчалися; самостійність мислення; впевненість в правоті своїх суджень, вміння виділяти головне, обсяг виконаних завдань становить від 50% до 59% від загального обсягу.

3/2 балів - робота студентом виконана не в повному обсязі, не описані явища, не виявлено розуміння основних положень завдання. Тема не розкрита, актуальність не доведена, не виділені головні завдання; не зроблені висновки, не показана перспектива розвитку ідеї або проблеми; стилістично неграмотна мова.

2/1 балів - студент не описує явища, не виявляє знання і розуміння основних положень завдання. Тема не розкрита, актуальність не доведена, не виділені головні завдання; не зроблені висновки, не показана перспектива розвитку ідеї або проблеми; стилістично неграмотна мова.

Кількість балів у кінці I семестру повинна складати: від 250 до 500 балів (за 3 кредитів), тобто сума балів за виконання усіх завдань.

Відповідний розподіл балів, які отримують студенти за 3 кредитів.

Поточне оцінювання та самостійна робота I семестр	Накопичувал ьні бали/сума
--	------------------------------

T 1	T 2	T 3	T 4	T 5	T 6	T 7	T 8	T 9	T 10	T 11	T 12	T 13	500//100
50	50	30	40	30	30	40	30	30	40	30	50	50	

9. Засоби діагностики

Засобами діагностики та методами демонстрування результатів навчання є:

- а) поточний контроль за роботою та рівнем знань та вмінь через усне та письмове опитування;
- б) письмові контрольні та самостійні роботи;
- в) тестові завдання;
- г) співбесіди на консультаціях;
- д) залік.

10. Методи навчання

Дисципліна передбачає використання традиційних, активних та інтерактивних методів навчання (дебати, мозковий штурм, лекції з використанням інтерактиву, методи оцінювання і самооцінювання, планування та інші).

пояснювально-ілюстративний метод – студенти отримують знання на лекції, з навчальної або методичної літератури, через екранний посібник в "готовому" вигляді. Сприймаючи й осмислюючи факти, оцінки, висновки, студенти залишаються в рамках репродуктивного (відтворюючого) мислення. Застосовується для передачі великого масиву інформації.

репродуктивний метод – застосування вивченого на основі зразка або правила. Діяльність студентів носить алгоритмічний характер, тобто дія виконується на основі інструкцій, приписів, правил в аналогічних, подібних з показаним зразком ситуаціях.

метод проблемного викладу – використовуючи різноманітні джерела й засоби, педагог, перш ніж викладати матеріал, ставить проблему, формулює пізнавальне завдання, а потім, розкриваючи систему доказів, порівнюючи точки зору, різні підходи, показує спосіб рішення поставленого завдання. Студенти як би стають свідками й співучасниками наукового пошуку.

частково-пошуковий, або евристичний, метод – організація активного пошуку рішення висунутих у навчанні (або самостійно сформульованих) пізнавальних завдань або під керівництвом педагога, або на основі евристичних програм і вказівок. Процес мислення набуває продуктивного характеру, але при цьому поетапно направляється й контролюється педагогом або самими студентами на основі роботи над програмами (у тому числі й комп'ютерними) і

навчальними посібниками. Найчастіше застосовується як спосіб активізації мислення, порушення інтересу до пізнання на семінарах і колоквіумах.

дослідницький метод – після аналізу матеріалу, постановки проблем і завдань і короткого усного або письмового інструктажу студенти самостійно вивчають літературу, джерела, ведуть спостереження й вимірювання й виконують інші дії пошукового характеру. Ініціатива, самостійність, творчий пошук проявляються в дослідницькій діяльності найбільше повно.

Широко використовуються методи відео й комп'ютерної комунікації.

Методи: Історико-археологічний пошук, порівняльний, морфологічний аналіз, метод історичної систематизації та типології. Принципи історизму та об'єктивності, комплексний підхід до вивчення археологічних та історичних джерел. Крім лекційних занять, планується проведення семінарів. На семінарські заняття винесені найсуттєвіші теми кожного з розділів. При підготовці до семінарських занять студентам рекомендується план заняття та список рекомендованої літератури. До всіх семінарських занять (за бажанням студентів) проводяться групові чи індивідуальні консультації.

Форма підсумкового контролю. Вивчення курсу завершується заліком. Оцінювання результатів навчальної діяльності студентів здійснюється з урахуванням індивідуальних особливостей студентів і передбачає диференційований підхід в його організації. Оцінюватися може виконання студентами будь-яких навчальних завдань, під час роботи над якими студенти демонструють власне історичне мислення: розгорнуті і стислі усні відповіді, письмові роботи, доповіді, реферати, виступи в дискусіях тощо.

При цьому враховується:

- розуміння студентами взаємозв'язків між історичними подіями міжнародного життя, уміння порівнювати, пояснювати, аналізувати та критично оцінювати історичні факти;
- самостійність мислення;
- правильність і достатність добору історичних фактів для розв'язування поставлених викладачем завдань;
- чіткість і завершеність викладу, мовна грамотність.

11. Рекомендована література

Базова

1. Археология СССР. Степи Евразии в эпоху средневековья. - М.: Наука, 1981. - 301 с.
2. Ясы и бродники в степях Восточной Европы (VI - начало XIII в.)/ О.Б. Бубенок. - Киев: Вид-во "Логос", 1997. - 218 с.
3. Вернадский Г.В. Древняя Русь/Г.В. Вернадский. - М. - Тверь: Леан, Аграф, 1996. - 448 с.

4. История Византии /Под ред. З.В. Удальцовой. - М.: Наука, 1967. - Т. 2. - 472 с.
5. Кирпичников Л.Н., Дубов И.В., Лебедев Г.С. Русь и варяги (русско-скандинавские отношения домонгольского времени)/ Л.Н.Кирпичников, И.В.Дубов, Г.С.Лебедев //Славяне и скандинавы. - М.: Прогресс, 1986. - С. 189-297.
6. Петрухин В.Я. Начало этнокультурной истории Руси IX - XI вв./В.Я.Петрухин. - М.: Гнозис, 1995. - 317 с.
7. Толочко П.П. Древняя Русь: Очерки социально-политической истории/П.П.Толочко. – К.: Наукова думка, 1987. – 248 с.
8. Толочко П.П. Кочевые народы степей и Киевская Русь/ П.П.Толочко. – Киев:Абрис,1999. – 198 с.

Допоміжна література

Джерела

1. Багрянородный К. Об управлении империей/К. Багрянородный. - М.: Наука, 1989. - 496 с.
2. Бертинские анналы
//http://www.vostlit.info/Texts/rus14/Annales_Bertiani/frametext2.htm.
3. Гаркави А.Я. Сказания мусульманских писателей о славянах и русских/ А.Я.Гаркави // www.vostlit.info.ru.
4. Голб Н., Прицак О. Хазарско-еврейские документы X века/ Н.Голб, О.Прицак. - М.; Иерусалим: Гешарим, 1997. - 240с.
5. Ибн ал-Факих ал-Хамадани. Известия о странах/Ибн ал-Факих ал-Хамадани//www.vostlit.info.ru.
6. Ибн Хордадбех. Книга путей и стран/ Ибн Хордадбех. - Баку: Элм, 1986. - 428 с.
7. Иордан. О происхождении и деяниях готы/ Иордан. - М.: Изд-во восточной лит-ры, 1960. - 436 с.

8. Кесарийский П. Война с персами. Война с вандалами. Тайная история/ П. Кесарийский. - М.: Наука, 1993. - 572 с.
9. Ковалевский А.П. Книга Ахмеда ибн-Фадлана о его путешествии на Волгу в 921-922 гг./ А.П.Ковалевский - Х: Изд-во Харьковского ун-та,1956. - 345 с.
10. Коковцов П.К. Еврейско-хазарская переписка в X в./ П.К.Коковцов - Л.: АН СССР, 1932. - 134 с.
11. Ал-Мукаддаси. "Ахсан ат-такасим фи марифат ал-акалим"("Лучшее разделение для познания климатов"): ад-Дайлам и ар-Рихаб/ Ал-Мукаддаси // Восточное историческое источниковедение и специальные исторические дисциплины. - М.: Наука, 1994. - Вып. 2. - С. 269 - 333.
12. Повесть временных лет. - М.-Л.: АН СССР, 1950. - Ч. 1. - 405 с.
13. Продолжатель Феофана. Жизнеописание византийских царей/ Продолжатель Феофана. - СПб.: Наука, 1992. - 348 с.
14. Прокопий из Кесарии. Война с готами/ Прокопий из Кесарии. - М.: АН СССР, 1950. - 513 с.
15. Симокатта Ф. История/Ф.Симокатта.- М.: АН СССР, 1957. - 221 с.
16. Хвольсон Д.А.Известия о хазарах, буртасах, мадьярах, славянах и русах Абу Али Ахмеда Бен Омара ибн Даста (Русте)/Д.А. Хвольсон// www.vostlit.info.ru.

Література

1. Альтернативные пути к цивилизации: Кол. монография / Под ред. Н.Н. Крадина, А.В. Коротаева, Д.М. Бондаренко, В.А. Лынши. - М.: Логос, 2000. – 368 с.
2. Баранов И.А. Таврика в эпоху раннего средневековья: (Салтово-маяцкая культура)/И.А. Баранов. - Киев: Наукова думка, 1990.- 168с.
3. Берлин И.З. Исторические судьбы еврейского народа на территории Русского государства/И.З. Берлин. - Пг.: Еврейск. ист. б-ка, 1919. - 151 с.
4. Велиханова Н.М. О торговых путях купцов-русов и купцов-евреев ар-Розани по сочинению Ибн-Хордадбега "Книга путей и

владений"/Н.М.Велиханова//Товарно-денежные отношения на Ближнем и Среднем Востоке в эпоху Средневековья. - М., 1980. - С.37 - 42.

5. Вестберг Ф. К анализу восточных источников о Восточной Европе /Ф. Вестберг//ЖМНП. - 1908. - Ч. 13. - С. 364-412.

6. Вестберг Ф. К анализу восточных источников о Восточной Европе/Ф. Вестберг //ЖМНП. - 1908. - Ч. 14. - С. 1-52.

7. Гадло А.В. Восточный поход Святослава/А.В. Гадло//Проблемы истории феодальной России. Сб. статей к 60-летию проф. В.В. Мавродина. -Л.: ЛГУ, 1971. - С. 59-68.

8. Гадло А.В. Этническая история Северного Кавказа IV - X вв/ А.В. Гадло. - Л.: ЛГУ, 1979. - 216 с.

9. Гадло А.В. Этническая история Северного Кавказа X - XIII вв/ А.В. Гадло. - СПб.: Изд-во С. - Петербургского ун-та, 1994. - 238 с.

10. Гумилев Л.Н. От Руси к России/ Л.Н. Гумилев. - М.: МГУ, 1998. - 534 с.

11. Дубов И.В. Великий Волжский путь/И.В. Дубов. - Л.: ЛГУ, 1989. - 257 с.

12. Заходер Б.Н. Каспийский свод сведений о Восточной Европе/Б.Н. Заходер. - М.: Изд-во восточной литературы, 1962. - 279с.

13. История Византии /Под ред. З.В. Удальцовой. - М.: Наука, 1967. - Т. 1. - 524 с.

14. Калинина Т.М. Ал-Хазар и ас-сакалиба: контакты. Конфликты?/Т.М.Калинина// Хазары. Евреи и славяне.- М. – Иерусалим: Гешарим, 2005. – С. 101 – 110.

15. Калинина Т.М. Сведения Ибн Хаукаля о походах Руси времен Святослава/Т.М.Калинина// Древнейшие государства на территории СССР, 1975. - М.: Наука, 1976. - С.90 - 101.

16. Калинина Т.М. Торговые пути Восточной Европы IX века (по данным Ибн Хордадбеха и Ибн ал-Факиха)/Т.М.Калинина//История СССР. 1986. - N 4. - С. 68-82.

17. Карамзин Н. А. История государства Российского/Н.А.Карамзин. – М.: Наука, 1989. – Т.1. – 637 с.

18. Ключевский В.О. Соч./В.О. Ключевский. – М.: Мысль, 1988. – Т.2. – Ч.2. – 446 с.
19. Комар А.В. Исторические предпосылки возникновения легенды о полянской дани хазарам по археологическим данным/ А.В.Комар // Хазары. Евреи и славяне. – М. – Иерусалим: Гешарим, 2005. – Т.16. – С. 207 – 219.
20. Крадин Н.Н. Проблемы периодизации исторических макропроцессов/ Н.Н. Крадин // История и математика: Модели и теории. – М., 2008. – С. 166 – 200.
21. Кропоткин В.В. Экономические связи Восточной Европы в I тыс. н. э./ В.В. Кропоткин. - М.: Наука, 1967. - 135 с.
22. Мишин Д.Е. Сакалиба (славяне) в исламском мире в раннее средневековье/Д.Е.Мишин. - М.: Институт востоковедения РАН, 2002. - 368 с.
23. Петрухин В.Я. Русь и Хазария: к оценке исторических взаимосвязей// Хазары. Евреи и славяне/ В.Я.Петрухин. – М. – Иерусалим: Гешарим, 2005. – С. 69 – 100.
24. Плетнева С.А. Саркел и "шелковый" путь/ С.А.Плетнева. - Воронеж: ВГУ, 1996. - 166 с.
25. Половой Н.Я. О маршруте похода русских на Бердаа и русско - хазарских отношениях в 943 г./Н.Я.Половой// ВВ. - 1961. - Т. XX. - С.90 - 105.
26. Приходнюк О.М. Восточные славяне и степной мир/О.М.Приходнюк // Хазарский альманах. – Харьков: Каравела, 2002. – Т.1. – С. 125 – 130.
27. Прицак О. Походження Русі: Стародавні скандинавські джерела (крім ісландських саг)/О.Прицак. - Київ: Обереги, 1997. - Т. 1. - 1073 с.
28. Сахаров А.Н. Дипломатия древней Руси: IX - первая половина Хв/А.Н.Сахаров. - М.: Мысль, 1980. - 358 с.
29. Сахаров А.Н. Дипломатия Святослава/А.Н.Сахаров. - М.: Международные отношения, 1982. - 240 с.
30. Семенов И.Г. К интерпретации сообщения «Кембриджского Анонима» о походах Хельгу, «царя Руси»/И.Г.Семенов// Хазары. Евреи и славяне. – М. – Иерусалим: Гешарим, 2005. – Т. 16. – С. 326 – 337.

31. Соловьев С.М.История России с древнейших времен/С.М.Соловьев. – М.: Соцэкгиз, 1959. – Т.1-2. – 811 с.
32. Татищев В.Н.История Российская/В.Н.Татищев. –М.-Л.: АН СССР, 1963. – Т.2. – 352с.
33. Тер - Гевондян А.Н. Армения и Арабский халафат/А.Н.Тер-Гевондян. – Ереван: ЕГУ, 1977. – 354с.
34. Тортика А.А. Северо-Западная Хазария в контексте истории Восточной Европы (вторая половина VII – третья четверть X вв.)/А.А.Тортика. – Х.: ХГАК, 2006. – 553 с.
35. Тревер К.В. Очерки по истории и культуре Кавказской Албании IV в. до н.э. - VII в. н.э./К.Э.Тревер. - М. - Л.: АН СССР, 1959. - 391 с.
36. Цукерман К. Русь, Византия и Хазария в середине X века: проблемы хронологии/ К. Цукерман//Славяне и их соседи. - 1996. - Вып. 6. - С. 68-80.

12. Інформаційні ресурси ІНТЕРНЕТ

1. <http://www.archives.gov.ua/>
2. <http://www.nbu.gov.ua/>
3. <http://www.history.org.ua>
4. <http://www.istpravda.com.ua/>
5. <http://cdvr.org.ua/>
6. <http://historians.in.ua>
7. <http://istgeography.moy.su/>
8. <http://www.uamoderna.com/konfseminary>